

Rememorant un repte històric: antecedents en el procés de reconeixement i protecció de la llengua catalana

Jordi Ginebra

1. Del segle XIX a la Segona República. 1.1 Introducció i plantejaments previs. 1.2 Orígens de la demanda de reconeixement i protecció de la llengua catalana (1869-1892). 1.3 Ascens i progressió del catalanisme polític (intensificació de la demanda de reconeixement lingüístic). 2. Legislació i llengües en el període republicà (1931-1939). 2.1 Decrets del Govern provisional de la República en matèria de llengua. 2.2 Estatut de Núria (plebiscitat a Catalunya el 2 d'agost de 1931). 2.3 Constitució espanyola (9 de desembre de 1931). 2.4 Estatut de Catalunya (9 de setembre de 1932). 2.5 Estatut interior de Catalunya (25 de maig de 1933). 2.6 Projectes al País Valencià i a les Illes Balears. 3. Conclusions. Bibliografia citada

1. Del segle XIX a la Segona República

1.1 *Introducció i plantejaments previs*

Com assenyalava Anna Pla Boix,¹ a Espanya el reconeixement constitucional del plurilingüisme va ser molt tardà. El primer text constitucional espanyol que va regular una menció expressa a la qüestió lingüística és la Constitució de la Segona República, del 9 de desembre de 1931. De fet, el que cal destacar no és sols que no hi hagi referències en cap Constitució anterior, sinó que durant el segle XIX tampoc no trobem altres disposicions legals (lleis, decrets, reglaments) orientades a protegir el plurilingüisme. En canvi, sí que en trobem —i abundants— d'encaminades a imposar el monolingüisme. En realitat, seria molt més assequible fer una exposició del procés de persecució legal de la llengua catalana durant els segles XIX

1. Pla, "Ordenació de la qüestió lingüística", 178.

i xx que no pas parlar del procés de reconeixement i protecció d'aquest idioma, perquè és certament un procés de visibilitat molt problemàtica.²

Per què ha estat aquesta la situació històrica? Per entendre-ho cal anar més enllà de l'esfera del dret i situar-se en les coordenades socials i polítiques pertinents, ja que és impossible comprendre l'orientació de l'ordenament legal del plurilingüisme en l'Espanya contemporània si no tenim en compte els principis ideològics que l'han fonamentada. És cabdal, així, entendre que entre finals del segle XVIII i començaments del segle XIX es crea el concepte modern de nació (alguns autors parlen d'Estat liberal burgès), que neix de la Il·lustració i de la Revolució Francesa. D'acord amb aquest nou plantejament, la nació és sobirana, està formada pel conjunt dels ciutadans i es basa en les relacions igualitàries d'aquests ciutadans. La primera cristallització a Espanya d'aquest nou plantejament té lloc el 1812, amb la Constitució de Cadis.³ Per això es pot dir que la nació espanyola es crea el 1812. (I això malgrat que aquesta Constitució, com se sap, va tenir una vigència molt reduïda; la data té un cert caràcter simbòlic i, en qualsevol cas, el que és indubtable és que a partir de llavors comença la *construcció* de la nació espanyola.)⁴

D'una manera implícita o explícita —però indiscutible i contundent— la concepció moderna de nació assumeix el principi següent: una nació =

2. El llibre de Ferrer i Gironès *La persecució política*, tot i que ja té trenta anys i que presenta llacunes importants pel que fa al recurs a fonts segones per a la contextualització històrica, continua sent la referència bàsica per documentar l'esmentat procés de persecució legal i política de la llengua catalana.

3. Arbós, *Idea de nació*.

4. En aquesta exposició no tractarem, doncs, dels antecedents en el procés de reconeixement i protecció de la llengua catalana que podríem situar en un moment anterior al 1812. No tractarem, per tant, d'un episodi interessant de 1810, que és l'establiment del català com a llengua oficial de Catalunya durant uns mesos en l'etapa de la dominació napoleònica (interessant també pel que fa a la reflexió sobre els fonaments teòrics que hi van conduir), ni d'una segona temptativa que es va produir, també sota dominació napoleònica, el 1812. La qüestió ha estat estudiada per Joan Mercader Riba ("L'oficialitat del català"), i Lluís M. de Puig (*Tomàs Puig*) hi aporta més dades. Tampoc no ens referirem al procés d'imposició del monolingüisme oficial que va tenir lloc durant el segle XVIII, amb motiu de la derrota catalana de 1714, perquè el marc polític —i la fonamentació de la política lingüística que se'n va derivar— és prou diferent. Per a la qüestió es pot consultar Ginebra, "Llengua catalana en el siglo XVIII" i "Llengua catalana després de 1714".

una llengua. Si la idea de nació és la idea legitimadora per excel·lència de l'estat liberal, la idea d'una llengua nacional es presenta com una exigència necessària per legitimar les relacions igualitàries dels ciutadans en el si d'aquest estat. Als ciutadans se'ls ha de proporcionar aquesta llengua nacional, perquè, si no, estan en desavantatge: no poden accedir als béns que l'estat proporciona (el dret a l'educació, per exemple) ni poden exercir d'acord amb la seva condició de ciutadans (accedir a càrrecs i feines a l'Administració, per exemple). Per tant, quan a un individu se li ensenya i exigeix la llengua nacional, se l'està "redimint" de la ignorància, la misèria i la superstició, i de la condició de ciutadà de segona categoria.⁵

En aquest context, no hi ha cap idioma que calgui reconèixer i protegir fora de l'idioma nacional. No hi ha "drets lingüístics" dels ciutadans, fora del dret a conèixer l'idioma oficial, la llengua nacional. En tot cas hi pot haver mesures transitòries de respecte als ciutadans mentre aquests encara no coneixen la llengua oficial, si és que el desconeixement d'aquesta llengua els pot provocar perjudicis greus (mesures, doncs, més aviat relacionades amb el concepte de beneficència pública que no pas amb el de drets dels ciutadans). Històricament, en el cas concret d'Espanya aquestes mesures han estat molt reduïdes, pràcticament inexistentes, però en podem trobar alguna en algun moment, com ara les disposicions que es van materialitzar amb motiu de la promulgació de la llei del notariat de 1862.

Com se sap, la llei del notariat del 1862 —en consonància amb el desenvolupament de la idea de nació que hem definit— estableix que els documents notariais han de ser redactats exclusivament en llengua castellana. Però el reglament del 30 de desembre del mateix any que va desenvolupar la llei dedicava tres articles a "protegir" els ciutadans espanyols que no coneguessin el castellà:

Artículo 7. Los aspirantes á Notarías en distritos donde vulgarmente se hablen dialectos particulares, acreditarán que los entiendan bastantemente.

5. Els dos llibres clàssics sobre la matèria (les conseqüències lingüístiques de la concepció de nació que neix amb la Il·lustració i la Revolució Francesa) són Balibar i Laporte (*Le Français national*) i Certeau, Julia i Revel (*Une politique de la langue*). Vegeu també un treball més recent de Fabeiro Hidalgo ("Estat, nació").

Artículo 23. Si la Notaría que se trata de proveer perteneciera á distrito de los que trata el art. 7.º, se dirigirán al aspirante tres preguntas sobre derecho ó sobre práctica notarial en el dialecto particular del país, que deberán contestarse en el mismo.

Artículo 71. [...] Cuando se hubiere de insertar documento, párrafo, frase ó palabra de otro idioma ó dialecto, se estenderá inmediatamente su traducción, ó se explicará lo que el otorgante ú otorgantes entienden por la frase, palabra ó nombre exótico.

En el caso del párrafo 3.º del art. 25 de la ley, los Notarios explicarán en su dialecto particular á los otorgantes y testigos la escritura estendida en castellano, si hubiere alguno que no entendiere este idioma.⁶

Deixant ara de banda la peculiar manera de referir-se en el reglament a les llengües que no són el castellà, és important tenir en compte que aquests articles, que es van mantenir en el reglament de 1874, desapareixen ja en els reglaments del notariat de 1917 i 1921:⁷ el legislador devia pensar que ja no calien, perquè devia suposar que tots els ciutadans ja coneixien prou la llengua castellana.

1.2 Orígens de la demanda de reconeixement i protecció de la llengua catalana (1869-1892)

Quin obstacle va impedir que el plantejament relatiu a la llengua nacional (una nació = una llengua) s'imposés del tot a Espanya —i a bona part d'Europa— durant els segles XIX i XX? El principal obstacle va ser la irrupció, durant el primer terç del segle XIX, d'un moviment cultural que va canviar radicalment —en alguns punts de manera sobtada, en d'altres més a poc a poc— molts dels supòsits ideològics i polítics de la societat europea tradicional: el Romanticisme. Per al Romanticisme —i l'extensió d'aquest treball obliga a una certa simplificació— les llengües estan vinculades a la cultura dels pobles i a la sedimentació de la història. Cada llengua articula una idiosincràsia cultural específica i, en definitiva, vehicula

6. Vegeu "Reglamento general", 4, 5 i 8. La primera referència contemporània a aquests articles és de Fonollosa i altres ("Castellanització i decadència"), que de tota manera no els reproduïen íntegrament.

7. Torrent, "Legislació lingüística", 136.

una cultura nacional. Per als romàntics, la llengua és la pàtria. Aquesta nova mentalitat arriba a Catalunya a mitjan segle XIX, amb la Renaixença.⁸

A partir d'aquest moment es produeix un conflicte entre dos principis antagònics. Per al —diguem-ne— nacionalisme il·lustrat, una nació exigeix una llengua. Per al —diguem-ne— nacionalisme cultural, una llengua “exigeix” una nació. Els termes del binomi són els mateixos, però el sentit és oposat. D'una manera esquemàtica pot dir-se que la tensió entre aquests dos principis explica la major part dels conflictes socials i polítics relatius a les llengües en l'Europa dels segles XIX i XX. En uns casos ha prevalgut el principi del nacionalisme il·lustrat, i les llengües altres que la llengua nacional de l'Estat han quedat residualitzades (o han desaparegut). En altres casos ha prevalgut el principi del nacionalisme cultural, i al voltant de la llengua valorada com a representació d'una cultura nacional específica s'hi ha construït una nació política —un Estat—, o s'ha arribat a una situació de convivència —a un estat plurinacional i, doncs, plurilingüe. I en altres casos el conflicte encara no s'ha resolt.

Què va passar durant el segle XIX i XX a Catalunya —i a Espanya en relació amb Catalunya— a propòsit d'aquest conflicte? En el pensament espanyol es va imposar el primer principi (una nació exigeix una llengua). En el pensament català hi han conviscut tots dos principis, però, a partir de la Renaixença, ha anat cristal·litzant cada vegada més el segon principi (una llengua identifica una nació). La demanda de mesures de reconeixement i protecció de la llengua catalana ha anat lligada, doncs, a la demanda de reconeixement nacional: al catalanisme polític.

És important tenir en compte això: la lluita a favor del reconeixement legal del català ha format part de la lluita pel reconeixement polític de la personalitat col·lectiva de Catalunya. (Igual com, en el pol oposat, els esforços per generalitzar la llengua castellana a tot l'Estat han estat inseparables de la idea que aquesta generalització era una exigència de la condició nacional d'Espanya.) En realitat, la demanda de protecció dels drets lingüístics dels ciutadans espanyols hauria pogut basar-se en uns

8. La bibliografia sobre la idea que la llengua és font de la nació és abundant. Entre altres, vegeu Caussat, Adamski i Crépon (*La langue*).

altres pressupòsits (que potser haurien conduït a una altra mena de conflictes). De fet, en l'Espanya dels segles XIX i XX s'han formulat peticions de regulació del plurilingüisme fonamentades en posicions que no eren la del nacionalisme il·lustrat ni la del nacionalisme cultural, però han estat escasses i no han tingut pràcticament repercussió. Un exemple d'aquesta mena de demandes és la del diputat valencià Manuel Polo i Peyrolón, del 1896. El senyor Polo —d'idees integristes i representant del partit carlí— va sol·licitar en una intervenció al Congrés dels Diputats que s'exigissin requisits lingüístics per exercir de mestre en els territoris de llengua diferent de la castellana:

Por eso creo que lo más eficaz sería permitir la lengua regional en la enseñanza de niños y niñas, y exigir a los maestros como condición sine qua non el conocimiento del dialecto regional, para conseguir lo cual me parece que basta una Real Orden del Ministerio de Fomento. Esta medida produciría resultados beneficiosos; pero todavía se podría conseguir más, estableciendo en las Escuelas Normales de esas regiones la enseñanza del valenciano en Valencia, del catalán en Barcelona, del vascoence en San Sebastián, Bilbao, Vitoria y Pamplona, etc., de manera que todo maestro conociera a la vez el castellano y la lengua regional, sirviéndose de aquel para enseñar esta y viceversa.

Mi ruego, pues, se reduce a suplicar al Sr. Ministro de Fomento que dicte una real orden, exigiendo como requisito indispensable para desempeñar en propiedad escuela de niños o niñas donde haya dialecto especial, el conocimiento de la lengua del país; que no se admita a oposición a los que desconozcan dicho dialecto o lengua; y que en las Escuelas Normales respectivas se pongan cátedras, no solamente de gramática castellana, sino también de gramática del dialecto regional.⁹

La posició de Manuel Polo no era la del nacionalisme cultural, sinó una posició que naixia de la simple i asèptica constatació d'uns fets. No recorria a plantejaments polítics ni a raonaments ideològics per justificar la seva petició. La seva posició era una posició, diguem-ne, *factuàlista*. Però el ministre de Foment, Aureliano Linares Rivas, li va contestar rotundament, suposant-li unes intencions que no tenia:

Su Señoría, en puridad, lo que desea es que se mantenga el estado actual en materia de lenguaje en algunas provincias en que haya un idioma regional, de tal suerte, que este idioma sea tan absoluto y tan predominante, que excluya el idioma patrio, con lo

9. Ferrer, *Persecució política*, 80.

cual S. S. reconoce que hay comarcas de España en que el castellano es tan desconocido como puede serlo el griego, el ruso o el alemán. Si yo pudiera prescindir de la ley, como S. S. comprende no es posible, todavía no me atrevería a complacer al Sr. Polo, y no ciertamente por no complacerle, sino porque creo que es un mal grande para la Patria, y que es un peligro grave, encontrar una región o una parte del territorio en que los que lo habitan no puedan entenderse con las autoridades y con el resto del país.¹⁰

Davant d'això, Polo es va sentir obligat a dir que les seves idees i les del ministre eren concordants en aquest punt, tot i que va insistir que “he dicho que se hace imposible la enseñanza en ciertas regiones, particularmente en las Provincias Vascongadas y Cataluña, porque los niños hasta los 12 años ignoran el castellano, y si frente a ellos, y para enseñarlos, se colocan maestros que no conocen el dialecto regional, será imposible que puedan aprender nada”.¹¹

De tota manera, com hem dit, la posició factualista és molt difícil de documentar en la història d'Espanya dels segles XIX i XX. El plantejament català, sigui com sigui, es va fonamentar en el nacionalisme cultural, i és amb aquest fonament que la demanda de reconeixement i protecció de la llengua pròpia es va anar intensificant, vinculada al catalanisme polític, durant les darreres dècades del Vuit-cents. Com a fites d'aquest procés d'intensificació cal assenyalar les quatre següents. En primer lloc, el 1873 el Centre Catalanista va adreçar una carta oberta als diputats catalans de les Corts de la Primera República demanant-los, de cara a la Constitució federal que havia de redactar-se, que s'hi establís “que l'idioma de cada província siga declarat oficial dintre son govern especial”.¹² En segon

10. *Ibíd.*, 80-81.

11. *Ibíd.*, 81. Ferrer i Gironès afirma que aquesta intervenció va ser la primera a plantejar el tema lingüístic amb caire reivindicatiu al Parlament espanyol, encara que fos per raons “tècniques” (posició factualista). Aquesta òptica “tècnica” o factualista és també la que mostraven, gairebé un segle i mig abans, els diputats que representaven els regnes de l'antiga Corona d'Aragó a les Corts convocades per Carles III el 1760, que van demanar al rei que els magistrats de Catalunya, València i Mallorca fossin del país, ja que els processos i escriptures anteriors a la Nova Planta estaven redactats en la llengua del poble, i els magistrats forasters no arribaven a entendre bé la documentació, de la qual depenia la justa resolució dels plets —cal tenir en compte a més que, almenys en teoria, el dret foral operava com a complementari en tot el que no estava legislat per la Nova Planta. Vegeu Moreu-Rey, *Memorial*, 30, i Ginebra, “Lengua catalana en el siglo XVIII”, 111-112.

12. La notícia es pot llegir a *La Renaixença*, any III, núm. 12 (20 juny 1873), 152.

lloc, el 1885, a iniciativa del Centre Català, es va presentar al rei Alfons XII l'anomenat *Memorial de Greuges*, un document que denunciava la situació històrica de dominació soferta per la llengua catalana. En tercer lloc, el 1888, amb motiu de la visita de la reina regent a Barcelona per assistir a la inauguració de l'Exposició Universal, la Lliga de Catalunya va promoure l'elaboració d'un text adreçat a la sobirana —conegut com a *Missatge a la reina regent*— que proclamava la voluntat que “la llengua catalana sia la llengua oficial á Catalunya pera todas les manifestacions de la vida d'aquest poble” i que “la ensenyansa á Catalunya sia donada en llengua catalana”.¹³

Finalment, el 1892 va tenir lloc a Manresa la primera assemblea general de la Unió Catalanista, com a resultat de la qual es van redactar les *Bases per a la Constitució Regional Catalana* —conegudes com a Bases de Manresa—, un document que contenia un projecte d'organització regional autònoma per a Catalunya. La tercera d'aquestes bases establia que “la llengua catalana serà l'única que, ab caràcter oficial, podrà usar-se a Catalunya i en les relacions d'aquesta regió ab lo Poder central”. Com ha destacat Pla Boix,¹⁴ aquesta base se situava dins el títol dedicat a l'ordenació del poder regional, a continuació de la previsió relativa a la tutela de la legislació antiga (base 2a), i abans de l'ordenació de previsions com ara el requisit de la condició de català per exercir càrrecs públics (base 4a) o l'ordenació territorial catalana (base 5a); d'aquesta manera es concedia a la qüestió lingüística una posició preeminent dins l'estructura formal del document.¹⁵

13. González Casanova, *Memorial*, 127. Vegeu també Pla, “Ordenació de la qüestió lingüística”, 184-185. El *Projecte de Constitució de l'Estat català*, aprovat al Congrés Regional Federalista de 1883, no contenia cap referència lingüística.

14. Pla, “Ordenació de la qüestió lingüística”, 182.

15. El text complet de les Bases de Manresa pot llegir-se a González Casanova, *Memorial*, 139-153. Encara que es tracta de disposicions establertes fora de l'àmbit de l'Administració i de les institucions públiques, convé assenyalar que durant aquest període algunes associacions privades catalanes, en sintonia amb la demanda creixent de normalització de la llengua, van establir el català com a llengua oficial de l'entitat. És el cas, així, de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, que en l'article 31 del seu Reglament intern, aprovat el 1877, establia el següent: “Lo llenguatge oficial de l'Associació serà lo català” (Albesa, “La llengua catalana”, 324).

Les Bases de Manresa representen una fita en el procés social i polític de demanda i reconeixement de la llengua catalana perquè formulen, d'una manera molt sintètica i molt clara, els objectius a què, en matèria lingüística, havia arribat el catalanisme del segle XIX. Uns objectius que, d'altra banda, podem qualificar de màximament ambiciosos i plenament coherents amb la idea del nacionalisme cultural. Fixem-nos que la proposta afecta no sols la vida social interna del país (“la llengua catalana serà l'única que, ab caràcter oficial, podrà usar-se a Catalunya”), sinó també l'orientació de la relació política amb l'Estat (“i en les relacions d'aquesta regió ab lo Poder central”). És fonamental retenir aquesta proposta de legislació lingüística perquè ens servirà per fer comparacions amb les propostes i els resultats de les dècades posteriors, i per treure'n conclusions.

1.3 Ascens i progressió del catalanisme polític (intensificació de la demanda de reconeixement lingüístic)

Durant el primer quart del segle XX la societat catalana intensifica cada vegada més la demanda de reconeixement i protecció legal de la llengua pròpia. És en aquest moment, a més, que s'aconsegueix la normativització contemporània del català, que era una condició necessària perquè la llengua pogués ocupar sense problemes tècnics els nous àmbits d'ús formals que l'hipotètic reconeixement legal li oferís. Destacarem, del període que va des del començament de segle fins a la proclamació de la República (1931), els fets següents (amb una rellevància i unes conseqüències pràctiques diverses i no sempre comparables entre si).

En primer lloc cal esmentar l'organització, el 1906 i el 1907, respectivament, del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, a Barcelona, i de l'Assemblea Regionalista Valenciana, a València. En el Congrés, com se sap, es van estudiar qüestions relatives a l'ortografia, la gramàtica i el lèxic catalans, però també s'hi van tractar aspectes relacionats amb la política lingüística i amb l'estatus legal de la llengua catalana, com ara, justament, el de l'oficialitat. Una de les conclusions aprovades establí precisament que era obligació de l'Estat ocupar-se del foment i protecció de la llengua catalana, i que aquesta protecció havia de concretar-se en l'ús d'aquesta llengua en la vida administrativa general, la justícia i l'ense-

nyament.¹⁶ Pel que fa a l'Assemblea, en la cinquena de les conclusions de la Secció de Dret es reclamava el dret dels valencians a usar la seva llengua en actes notarials i judicials i en proves públiques, i s'exigia en conseqüència que els funcionaris coneguessin el valencià; a més, en la primera de les conclusions de la Secció de Filologia i Literatura s'establia que tant el castellà com el valencià havien de tenir caràcter oficial.¹⁷

En segon lloc cal consignar que el 1910 la Diputació de Barcelona i la Diputació de Girona van aprovar dictàmens de protecció de la llengua catalana.¹⁸ El dictamen de la Diputació de Barcelona, entre altres coses, reconeixia el dret dels diputats provincials a usar el català en les sessions de la Corporació i en la presentació de propostes i informes, i establia que la Diputació acceptaria i tramitaria les comunicacions escrites en català. Encara que el rang legal d'aquestes disposicions era molt baix, i malgrat que tenien un abast limitat (la Diputació mateix, i no pas tota la província), cal destacar que es tracta de la primera vegada que institucions públiques de l'Administració espanyola instituïen una mesura de reconeixement i protecció de la llengua catalana.¹⁹

En tercer lloc cal referir-se a l'acció de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923). Com se sap, la Mancomunitat no tenia capacitat legislativa, però el seu paper va ser clau per al progrés en l'extensió formal del català, ja que des del primer moment va optar per l'ús institucional i general de la llengua pròpia. A més, va establir l'exigència de coneixements de català com a requisit en les convocatòries de personal tècnic i administratiu, i va mirar de determinar explícitament quins documents no era obligatori de redactar en castellà i, per tant, podien formalitzar-se en català sense des-

16. *Primer Congrés*, 688-689.

17. Cucó, *Valencianisme*, 65-75 i 309.

18. Grau, *Lliga Regionalista*, 223-234; Escribano, "Introducció", 350-356.

19. No tenim ara en compte aquestes petites accions documentades per Escribano (ibíd., 351-352): el 1887 la Diputació de Barcelona havia acordat acceptar una comunicació en català de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques; el 1899 el Ple de l'Ajuntament de Palma havia aprovat establir com a condició, per accedir a la plaça de secretari de l'Ajuntament, saber parlar i escriure en mallorquí, i el 1902 el reglament d'empleats públics de l'Ajuntament de Barcelona establia com a requisit d'accés entendre el català.

protecció legal.²⁰ Sense establir, doncs, una mesura legal positiva d'implantació de la llengua catalana, la Mancomunitat *de facto* va contribuir enormement al reconeixement institucional de la llengua, i pot dir-se que la seva praxi va ajudar a fer que els ciutadans de Catalunya se sentissin poc o molt protegits en el seu dret d'usar l'idioma propi.

En quart lloc, cal assenyalar que el 1916 diversos ajuntaments (Manresa, Sarrià, Girona, Cervera, Barcelona) van aprovar acords o dictàmens per establir o impulsar l'ús del català.²¹ Com hem indicat quan ens referíem a les diputacions de Barcelona i Girona, aquests acords o dictàmens eren de rang menor i d'abast reduït, però —a part que en el seu moment van tenir un gran significat polític— són rellevants en la mesura que es tracta d'actes oficials de l'Administració espanyola, històricament gens propensa a la protecció dels drets lingüístics dels catalans (si bé cal afegir que aquestes institucions —diputacions el 1910, ajuntaments el 1916— estaven llavors governades per partits catalanistes).

En cinquè lloc cal fer referència, entre el 1916 i el 1919, a les campanyes i propostes a favor de l'oficialitat del català. Al maig de 1916 el Consell Permanent de la Mancomunitat va adreçar un missatge al president del Consell de Ministres “en defensa dels drets de la llengua catalana”, en el qual es va proclamar que “a tots els regnes on hi ha pluralitat de llengües es lluita vivament, ardentment, per la llengua pròpia: els ciutadans no jutgen assolida la plenitud de llibertat política ni d'igualtat civil mentre als drets i a les llibertats proclamats en la primera etapa dels moviments democràtics no s'uneixi també la llibertat i la igualtat de condició de les diferents llengües nacionals, mentre hi ha una llengua privilegiada i altres llengües preterides, mentre no obtenen totes les llengües nacionals exactament els mateixos drets”.²² El missatge demanava que es concedís “a la nostra llengua la plenitud dels seus drets, la igualtat de condició que les altres llengües espanyoles i, d'una manera especial, l'oficialitat en tota la vida pública interior de Catalunya, així en els organismes locals populars

20. Grau, *Lliga Regionalista*, 329-358.

21. *Ibid.*, 321-328; Escribano, “Introducció”, 357-360.

22. Pla, “Ordenació de la qüestió lingüística”, 187-188.

com en tots els centres i dependències de l'Estat situats en el territori de Catalunya".²³

El 1919 va ser el Govern espanyol el qui va presentar al Congrés, el 20 de gener, un projecte d'autonomia per a Catalunya.²⁴ La darrera base d'aquest projecte, la núm. 22, contenia referències explícites a la qüestió lingüística en diversos preceptes del seu articulat.²⁵ Així, l'article 10 establia que "en los establecimientos de enseñanza que sostenga la región, podrán los profesores y los alumnos, siendo derecho de aquéllos y de éstos, dar la enseñanza y contestar respectivamente en castellano o en catalán" (si bé també declarava obligatori l'ensenyament del castellà en la instrucció primària). L'article 13 preveia la publicació bilingüe, en castellà i català, de l'Estatut de dret foral, i determinava que en cas de discrepància entre la literalitat de les dues publicacions prevaldria el text castellà.²⁶ L'article 14 disposava que els jutges, els magistrats i els funcionaris del Ministeri Fiscal havien de conèixer la llengua catalana per exercir a Catalunya. I l'article 15 establia, entre altres coses, que en les deliberacions de les corporacions oficials i en les actuacions judicials o governatives es podria usar indistintament el català i el castellà.²⁷ Com ha dit Pla Boix, aquestes previsions lingüístiques del projecte governamental esbossaven un marc juridicolingüístic particularment garant de la presència i l'ús de la llengua

23. *Ibíd.* Vegeu també Grau, *Lliga Regionalista*, 273-274, i Balcells, Pujol i Sabater, *Mancomunitat de Catalunya*, 83-89, que reproduïxen el missatge íntegrament (537-539). Poc després, al juny, en l'esmena presentada pels diputats regionalistes catalans al missatge de la Corona en l'obertura de les noves Corts, es va tornar a demanar l'oficialitat del català (Balcells, Pujol i Sabater, *ibíd.*, 86).

24. La Mancomunitat, amb el suport dels parlamentaris catalans a les Corts, havia presentat al president del Govern, al novembre del 1918, unes Bases per a l'autonomia política de Catalunya. El debat al Congrés va fer veure a Cambó que el projecte quedaria alterat en aspectes essencials, i com a senyal de protesta els parlamentaris de la Lliga es van retirar de les Corts. Llavors el president del Consell de Ministres, en un intent de recuperar la confiança dels catalans, va prometre l'elaboració d'una proposta promoguda pel mateix Govern. Vegeu la narració i valoració detallades de tot l'episodi a Balcells, *Projecte d'autonomia*.

25. Pla, "Ordenació de la qüestió lingüística", 189-190.

26. *Ibíd.*, 189.

27. *Ibíd.*, 190.

catalana en àmbits fins aleshores monopolitzats pel castellà, i permetien assolir un sostre juridicolingüístic per al català gens menyspreable.²⁸ Els nivells previstos de reconeixement i protecció de la llengua catalana no tenien precedents. La proposta, però, no va prosperar, i el projecte alternatiu d'estatut d'autonomia de Catalunya aprovat per l'Assemblea de la Mancomunitat el 25 de gener i presentat al Govern no es va fer ressò de cap de les disposicions de la proposta governamental i, curiosament, només va incloure el precepte de l'obligatorietat d'ensenyar llengua castellana a totes les escoles d'ensenyament primari de Catalunya.²⁹

En sisè lloc cal recordar que el final de la Primera Guerra Mundial —que molts van considerar l'inici d'una nova era política que s'articulava al voltant de les nacions, i no pas dels estats— va representar per als catalans l'eclosió de l'esperança que el nou dret internacional afavoriria la protecció de la llengua catalana. Fins aproximadament el 1930, prop de la comissió de minories de la Societat de Nacions i al voltant de la Conferència de Nacionalitats Europees, es van fer esforços per al reconeixement internacional de Catalunya com a minoria nacional i perquè aquest reconeixement obligués jurídicament Espanya a proporcionar als catalans, en matèria de llengua, el tracte corresponent.³⁰

Finalment, cal indicar que de mica en mica la demanda de reconeixement i protecció del català es va anar estenent més enllà del Principat, als altres territoris de llengua catalana (ja hem parlat de l'Assemblea Regionalista

28. *Ibíd.*, 190.

29. Vegeu *ibíd.*, 191. Albert Balcells (*El projecte d'autonomia*, 92) assenyala que és sorprenent no trobar en el text cap article sobre l'oficialitat —o, com a mínim, sobre la cooficialitat— de la llengua catalana, sobretot perquè era una reivindicació catalanista des del 1892 i perquè el projecte del Govern n'establia la cooficialitat a l'escola, a les corporacions públiques i als tribunals. Indica que potser resultava obvi que, un cop traspassat l'ensenyament al poder català, la docència seria en català. Balcells (*ibíd.*, 84-86) també critica encertadament que els tècnics jurídics de la Mancomunitat, en avaluar el projecte del Govern, no van saber valorar prou el pas endavant que significava aquell projecte per al reconeixement i protecció de la llengua catalana.

30. Vegeu Núñez, *Internacionalitzant el nacionalisme*, que no tracta específicament de la qüestió lingüística sinó de la idea general de minoria nacional. Per als efectes immediats de la Primera Guerra Mundial en el catalanisme polític, Balcells, *Projecte d'autonomia*, 64-71.

Valenciana de 1907). Com a fita simbòlica —però alhora com a conquesta pràctica concreta, també de caràcter jurídic— cal referir-se a la data de 1922. Aquest és l'any que en sessió plenària de la Diputació de València es va aprovar un acord que declarava la cooficialitat de les llengües castellana i valenciana per a les deliberacions, documents i actes de la Corporació.³¹ Abans, el 1918, tot i que els efectes pràctics van ser nuls, s'havia aprovat per unanimitat una moció a l'Ajuntament de València que sol·licitava que s'ensenyés a llegir i escriure en valencià.³²

Quina va ser la resposta espanyola a la creixent demanda de reconeixement i protecció legal de la llengua catalana durant el primer quart del segle xx? Amb notables excepcions (entre les quals podem comptar les previsions en matèria lingüística del projecte governamental d'autonomia del 1919), la resposta va ser clara i contundent. Il·lustrem aquesta resposta per mitjà de les declaracions, triades a l'atzar, de tres polítics del moment (però de fet hauríem pogut seleccionar molts altres textos procedents de la classe intel·lectual espanyola). En primer lloc, transcrivim uns mots de Manuel de Burgos, ministre de Gràcia i Justícia l'any 1915:

Y manifiesto yo que a los tribunales de justicia he de forzarlos, he de impulsarlos, he de vigorizarlos, en ese pensamiento y en esa resolución de que en España, en lo oficial, no hay más idioma que el idioma castellano.³³

En segon lloc reproduïm les paraules, també de 1915, del senador Francesc Benet (un senador català):

Mientras haya una patria sola, una e indivisible, que es España, no puede haber más que un idioma, que es de esta España.³⁴

31. Polanco, "Situació del català", 143; Àngel, i altres, *Fracàs*, 105-107.

32. Cucó, *Valencianisme*, 137. Al novembre del mateix any la Unió Valencianista Regional i la Joventut Valencianista feien pública una "Declaració valencianista", que contenia referències a la cooficialitat de la llengua del país amb el castellà (ibíd., 130-132 i 326), i la Joventut Republicana Nacionalista aprovava un "Manifest" demanant també la cooficialitat del valencià (ibíd., 142-143 i 336).

33. Ferrer, *Persecució política*, 109.

34. Ibíd., 109.

I, en tercer lloc, copiem les afirmacions d'Hermenegildo Giner de los Ríos, diputat al Congrés el 1916:

Ni en la cooficialidad de la lengua podemos estar de acuerdo. No hay más que una lengua oficial, como no hay más que un escudo, como no hay más que una Nación, como no hay más que una bandera.³⁵

Totes aquestes proclamacions són plenament coherents amb el principi, al qual ens hem referit abans, del nacionalisme il·lustrat: una nació exigeix una llengua. La desclosa i el desplegament del nacionalisme cultural a Catalunya (una llengua identifica una nació) no va fer canviar gens la posició general de la classe dirigent espanyola sobre la matèria. De fet, en la pràctica el resultat provisional de la creixent demanda de reconeixement i protecció de la llengua catalana (que s'inseria, cal insistir-hi, en la demanda global d'autonomia política) va ser la instauració de la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930). La dictadura va intensificar la política lingüística contrària als idiomes que no eren el castellà, no sols amb accions obstaculitzadores, sinó també amb noves mesures fortament repressores.³⁶

2. Legislació i llengües en el període republicà (1931-1939)

2.1 *Decrets del Govern provisional de la República en matèria de llengua*

El 29 d'abril de 1931 es va publicar l'anomenat Decret de Bilingüisme, per mitjà del qual es derogaven totes les normes positives que prohibien l'ús del català a l'ensenyament i s'establia que a les escoles de Catalunya la llengua de la docència havia de ser la llengua materna dels alumnes, alhora que s'ordenava que als alumnes catalans calia ensenyar-los també la

35. *Ibíd.*, 250.

36. Vegeu Roig, *Dictadura*. Amb Catalunya sota el règim dictatorial, però a Cuba (amb la idea que la dictadura no podia durar gaire) va redactar-se, el 1928, el Projecte de Constitució provisional de la República Catalana, conegut com a Constitució de l'Havana, en una assemblea convocada pel Club Separatista Català Número 1. Aquest projecte constitucional, el primer pensat per a una Catalunya independent, establia que l'única llengua oficial seria la catalana. L'ordenament juridicolingüístic que el text conté ha estat estudiat per Pla, "Ordenació de la qüestió lingüística", 193-194, i, més breument, per Escribano, "Introducció", 370.

llengua castellana a partir dels vuit anys. El 9 de juny de 1931 es publicava un nou decret, ara per establir que cada escola normal de Catalunya havia de crear una càtedra de català per a la formació dels futurs mestres. El decret encomanava a Pompeu Fabra la inspecció d'aquest ensenyament.³⁷

Aquests dos decrets constitueixen, en la història contemporània, els primers actes normatius orientats al reconeixement i protecció de la llengua catalana signats per un govern espanyol (recordem que cap projecte dels ressenyats fins ara no va arribar a tenir vigència). A més, si tenim en compte que la República es va proclamar el 14 d'abril, i que el primer d'aquests decrets es va publicar el dia 29, és a dir, només quinze dies després de la proclamació de la República, resulta sorprenent la rapidesa amb què el Govern provisional va dictar aquestes primeres disposicions, sobretot per contrast amb l'escàs interès per la protecció del català mostrat per les autoritats d'Espanya durant el segle XIX i les tres primeres dècades del XX.

La raó de la celeritat del Govern era complaure els catalans. Per què es volia en aquell moment complaure els catalans en el tema de la llengua? El dia 14 d'abril Francesc Macià, líder d'Esquerra Republicana de Catalunya, havia proclamat unilateralment la República catalana abans que a Madrid es proclamés la República espanyola. Amb motiu d'això el Govern espanyol envià a Catalunya una delegació per negociar amb Macià i convèncer-lo que renunciés a la República catalana a canvi de constituir un poder polític autònom (que va denominar-se Generalitat), i a canvi d'acceptar que Catalunya elaborés un estatut d'autonomia i de prometre que aquest estatut seria aprovat a les Corts espanyoles. Macià va acceptar el pacte.

La diligència amb què el Govern espanyol va publicar el Decret del Bilingüisme és conseqüència, doncs, de la voluntat de compensar els catalans per haver renunciat a la República catalana. En relació amb el tema d'aquesta exposició el que cal fer notar és que els governants espanyols

37. El primer decret ha estat publicat íntegrament en diversos estudis. Vegeu, per exemple, Rossell, *Generalitat*, 115-116. El segon ha estat reproduït, traduït, a Carod-Rovira, *Marcel·lí Domingo*, 128-129. Pot llegir-se'n l'original a *Gaceta de Madrid*, n. 161 (10 juny 1931), 1285.

van dictar una disposició de tema lingüístic perquè sabien que la llengua catalana era percebuda pels catalans com a element bàsic de la seva identitat política i perquè així, doncs, contribuïen a satisfer parcialment una llarga demanda del poble català.

2.2 Estatut de Núria (plebiscitat a Catalunya el 2 d'agost de 1931)

D'acord amb el que s'havia pactat, el Govern de la Generalitat provisional va convocar una assemblea de representants dels ajuntaments, i aquesta assemblea va nomenar una ponència encarregada de redactar el projecte d'estatut d'autonomia. El projecte, conegut com a Estatut de Núria, es va enllestir al juny. Al juliol va ser plebiscitat pels ajuntaments, i el 2 d'agost va ser votat pel poble català.

L'Estatut de Núria contenia uns quants articles de tema lingüístic, que són els següents:

Article 5. La llengua catalana serà l'oficial a Catalunya, però en les relacions amb el Govern de la República serà oficial la llengua castellana.

L'Estatut interior de Catalunya garantirà el dret dels ciutadans de llengua materna castellana a servir-se'n personalment davant dels tribunals de justícia i davant dels òrgans de l'administració.

Així mateix, els ciutadans de llengua materna catalana, tindran el dret d'usar-la en llurs relacions amb els organismes oficials de la República a Catalunya.

Article 13. Correspondrà a la Generalitat de Catalunya la legislació exclusiva i l'execució directa de les funcions següents: a) L'ensenyament en tots els seus graus i ordres, i els serveis d'Instrucció pública, Belles Arts, Museus, Arxius, Biblioteques i Conservació de monuments. Per a la concessió de títols professionals que hagin de tenir validesa en tot el territori de la República, els programes i ensenyaments escolars hauran de satisfer els mínims assenyalats per la legislació general.

Article 30. Ultra les garanties de dret que atorgui la Constitució general de la República, la Generalitat de Catalunya protegirà plenament la vida i la llibertat de tots els ciutadans residents en el seu territori, els quals seran iguals davant la llei, sense distinció de naixença, llengua, sexe o religió.

Article 31. A totes les Escoles primàries de Catalunya serà obligatori l'ensenyament de l'idioma castellà. La Generalitat de Catalunya mantindrà Escoles primàries de llengua castellana en tots els nuclis de població on, segons el darrer trienni, hi hagi un mínim

de quaranta infants de llengua castellana. En aquestes Escoles s'ensenyarà la llengua catalana.

El text estatuari recollia a l'article 5 una vella aspiració del catalanisme polític, que era la institucionalització del català com la llengua oficial única de Catalunya. Si comparem aquest article amb la Base tercera de les Bases de Manresa, però, comprovarem que el text de 1892 era més ambiciós: establia el català com a llengua de relació amb el Govern central, mentre que ara aquesta funció era assignada al castellà. L'article 5 mateix, a més, garantia la protecció dels drets lingüístics dels catalans en les seves relacions davant dels tribunals de justícia i davant dels òrgans de l'Administració central a Catalunya.³⁸ Aquest era un punt que inquietava particularment el catalanisme. Si els catalans tenien dret a adreçar-se en català a l'aparell administratiu de la República a Catalunya però als funcionaris no els corresponia el deure de conèixer aquesta llengua, en la pràctica el dret seria impossible d'exercir. En una línia anàloga anava l'article 13: calia assegurar les competències en ensenyament i en expedició de títols (tot admetent uns mínims establerts per la legislació general), perquè, si no, es podrien imposar condicions des del Govern espanyol que anul·lessin de fet les exigències en matèria de llengua que implantés l'organització autònoma de l'ensenyament i la formació. Finalment, cal subratllar que el text, a més de formular el precepte genèric de no distinció dels ciutadans per raó de llengua (article 30), també garantia explícitament els drets lingüístics dels ciutadans de llengua materna castellana (article 5), i específicament ordenava a la Generalitat (article 31) l'establiment d'escoles primàries en castellà per a nuclis de població amb determinades condicions sociolingüístiques. Aquest darrer precepte s'emmarcava en una concepció política sensible a les teoritzacions europees del moment sobre minories. Es preveia, així, que en el futur Estat autònom català de la República espanyola la població de llengua materna castellana podia considerar-se

38. Tant aquest projecte d'estatut com la Constitució de 1931, l'Estatut de 1932 i l'Estatut interior de 1933, pel que fa a la qüestió de la llengua, han estat estudiats amb detall des del punt de vista del dret constitucional per Pla, "Ordenació de la qüestió lingüística", 196-208. En els paràgrafs que venen a continuació segueixo en molts punts aquesta autora, de vegades sense indicar-ho expressament. També s'han ocupat de la qüestió, més breument, Vallverdú, "Estatut jurídic", i Gimeno, "Evolució del règimen lingüístico".

una minoria nacional i que, per tant, estaria subjecta al tractament jurídic protector establert internacionalment per a les minories (encara que els inspiradors d'aquestes disposicions estatutàries sabien que, tècnicament parlant, els immigrants castellanoparlants no constituïen pròpiament una minoria nacional).³⁹

2.3 Constitució espanyola (9 de desembre de 1931)

Al setembre del 1931 es va començar a debatre la nova Constitució al Parlament espanyol. La qüestió de les llengües era ben viva, i els discursos a les Corts sobre la realitat lingüística d'Espanya i la funció que havien de fer el castellà i les altres llengües de l'Estat en la futura estructura constitucional van ser sovint tensos i aspres.⁴⁰ Els diputats catalans, d'una banda, tenien la preocupació que l'ordenament constitucional no impossibilités l'encaix de l'Estatut de Núria tal com havia estat aprovat a Catalunya i, de l'altra, conservaven una certa tranquil·litat perquè Alcalá Zamora havia promès que presentaria el text de Núria com a ponència del Govern.

Amb l'Estatut de Núria i amb la Constitució en curs —que esperaven que finalment tindria una orientació política favorable als seus plantejaments— els catalans pensaven que es resoldria el conflicte entre el seu nacionalisme cultural i el nacionalisme il·lustrat dels espanyols. La idea era que la República concretaria un marc legal d'orientació plurinacional, en el qual es podria desenvolupar l'exigència del nacionalisme català (un poble amb llengua pròpia és una nació, i, per tant, necessita un marc jurídic que permeti que aquesta llengua sigui la llengua oficial de la nació) juntament amb l'exigència del nacionalisme espanyol, que se circumscriuria, però, a l'àmbit territorial específic (fora, doncs, de Catalunya).

Al desembre d'aquell mateix any es va aprovar la Constitució espanyola, que contenia els articles següents sobre regulació del plurilingüisme:

39. La població immigrada llavors era reduïda —per exemple, el 1930 era aproximadament del 18% del total de la població de Catalunya—, i s'assimilava lingüísticament amb molta rapidesa.

40. Els debats parlamentaris sobre l'article 4 (el que havia de regular l'oficialitat de les llengües) han estat recollits per Juliá, *Constitución*, 344-366. Vegeu també González Vilalta, *Diputats catalans*, 165-167.

Artículo 4. El castellano es el idioma oficial de la República. Todo español tiene obligación de saberlo y derecho de usarlo, sin perjuicio de los derechos que las leyes del Estado reconozcan a las lenguas de las provincias o regiones. Salvo lo que se disponga en leyes especiales, a nadie se le podrá exigir el conocimiento ni el uso de ninguna lengua regional.

Artículo 49. La expedición de títulos académicos y profesionales corresponde exclusivamente al Estado, que establecerá las pruebas y requisitos necesarios para obtenerlos aun en los casos en que los certificados de estudios procedan de centros de enseñanza de las regiones autónomas.

Artículo 50. Las regiones autónomas podrán organizar la enseñanza en sus lenguas respectivas, de acuerdo con las facultades que se concedan en sus Estatutos. Es obligatorio el estudio de la lengua castellana, y ésta se usará también como instrumento de enseñanza en todos los Centros de instrucción primaria y secundaria de las regiones autónomas. El Estado podrá mantener o crear en ellas instituciones docentes de todos los grados en el idioma oficial de la República. El Estado ejercerá la suprema inspección en todo el territorio nacional para asegurar el cumplimiento de las disposiciones contenidas en este Artículo y en los dos anteriores.

Al començament d'aquesta exposició es feia notar que a Espanya el reconeixement constitucional del plurilingüisme va ser molt tardà. Amb la lectura d'aquests articles de la Constitució de 1931 ara es pot afegir que, a més de tardà, va ser restrictiu. L'articulat constitucional reconeix el plurilingüisme de l'Estat, però més aviat el que expressa és el mandat de protegir els drets dels castellanoparlants. L'article 4, així, obliga tots els ciutadans de l'Estat a conèixer el castellà, i explícitament indica que a cap ciutadà se'l pot obligar a conèixer cap altra llengua de l'Estat (subordina en tot cas una possible obligació a hipotètiques lleis especials, una indicació que des del punt de vista polític no deixa de tenir un valor clarament minoritzador). A més, estableix igualment el dret universal d'usar el castellà, sense que es consignï el dret corresponent a usar cap altra llengua (ara com abans, en tot cas aquest dret queda relegat a l'aprovació de futures lleis).⁴¹

41. Cal fer notar que la lectura d'aquests articles permet comprovar que l'article 3 de la Constitució espanyola de 1978 està clarament inspirat en l'article 4 de la Constitució de 1931. Com veurem tot seguit, l'Estatut de 1979 també s'inspira en el de 1932 i en l'Estatut interior de 1933. L'estudi de la història, doncs, ajuda sovint a conèixer les causes dels

Pel que fa a la qüestió de les competències autonòmiques d'abast lingüístic que l'Estatut de Núria havia volgut segellar, l'article 49 (per oposició a l'article 13 de l'Estatut) fixava no sols que l'expedició de títols acadèmics corresponia a l'Estat de manera exclusiva, sinó que li ordenava establir-ne les proves i requisits, "aun en los casos en que los certificados de estudios procedan de centros de enseñanza de las regiones autónomas". Quant a l'ensenyament, l'article 50 obria la possibilitat a la implantació d'una doble xarxa escolar en el mateix territori, una d'estatal en castellà i una d'autonòmica en català i, sobretot, negava al poder autonòmic l'exclusivitat de les competències en la matèria. (La possibilitat de la doble xarxa escolar preocupava força a Catalunya, perquè, en funció dels recursos econòmics disponibles, podia ser que *de facto* la xarxa estatal es convertís en la xarxa de qualitat.)

Igualment, la consideració del castellà com a idioma oficial de la República (article 4) justificava el temor al·ludit abans relatiu al fet que l'ordenament constitucional podia impedir el manteniment de la regulació lingüística formalitzada a l'Estatut de Núria. Perquè era evident que si el castellà era l'idioma oficial de la República, el català ja no podia ser (article 5 de l'Estatut de Núria) "l'oficial a Catalunya", ja que Catalunya formava part de la República. En tot cas, podria ser-hi cooficial.

Més enllà de la vessant merament jurídica, cal subratllar que l'absència de referència expressa al nombre i al nom de les altres llengües d'Espanya tenia de fet una alta rellevància política, ja que les deixava invisibles precisament en el text legal bàsic que fonamentava les relacions igualitàries dels ciutadans, i, per tant, les reduïa en la pràctica, pel que fa a l'estructuració de l'Estat, a realitats contingents.

Finalment, i encara que es tracta d'un punt secundari sobre el qual no ens podem estendre, caldria aturar-se breument a analitzar el redactat material de l'article 4. Com de fet ja ha estat observat, és estranya l'asimetria que s'hi consigna en relació amb els drets i els deures, d'una banda, i el coneixement i l'ús, de l'altra. Una redacció basada en la lògica discursiva

ordenaments legals actuals, a entendre'n les raons i a valorar-los. Vegeu Pla, "Ordenació de la qüestió lingüística", 199-200.

hauria dut a escriure una frase semblant a aquesta: “Todo español tiene el derecho y la obligación de saberlo y de usarlo.” En canvi, del coneixement només se n'establia l'obligació, i de l'ús només el dret. El precepte constitucional adquireix una mica més de lògica si es fa la hipòtesi que en l'assumpció tàcita del legislador el *todo español* de la frase “Todo español tiene obligación de saberlo” té com a referent específic el ciutadà de l'Estat de llengua materna no castellana, mentre que la persona a la qual se li reconeix el “derecho de usarlo” és el ciutadà de llengua castellana quan es troba en un territori de llengua no castellana.⁴² En realitat, l'asimetria assenyalada no és l'únic problema formal del redactat del precepte, ja que tampoc no acaba de fer sentit que, després del “Todo español tiene obligación de saberlo y derecho de usarlo”, s'hi afegixi “sin perjuicio de los derechos que las leyes del Estado reconozcan a las lenguas de las provincias o regiones”. En l'oració principal es parla dels drets i deures dels ciutadans, i en la subordinada es parla dels drets de les llengües, i s'afirma que els drets i deures dels ciutadans no han de perjudicar els drets que les lleis reconeixin a les llengües (?). Però, a més, no és fàcil de pensar, per exemple, de quina manera l'obligació personal de conèixer el castellà podria perjudicar els “drets” d'una llengua regional. Aquests defectes formals ja van ser denunciats en aquell moment pel polític i periodista Antoni Rovira i Virgili (Ginebra 2006: 304), que va observar que la clàusula “sin perjuicio de los derechos que las leyes del Estado reconozcan a las lenguas de las provincias o regiones” hauria calgut que fos una subordinada de la primera frase (“El castellano es el idioma oficial de la República”), i no pas de la segona.⁴³

42. La reformulació de la frase (que expressaria el propòsit real del legislador), un cop verbalitzats els referents tàcits, seria aquesta: “Todo español cuyo idioma no sea el castellano tiene obligación de saberlo, y todo español de lengua castellana tiene el derecho de usarla en cualquier región del Estado.”

43. Ginebra, *Llengua i política*, 304. I, en efecte, l'article 4 del “Proyecto de Constitución” —Rovira i Virgili no ho devia saber—, presentat a les Corts el 18 d'agost, deia el següent: “El castellano es el idioma oficial de la República, sin perjuicio de los derechos que las leyes del Estado reconocen a las diferentes provincias o regiones” (Rossell, *Generalitat*, 39; Julià, *Constitución*, 196). El patafi final és degut a la intervenció de Miguel de Unamuno, que és el responsable de l'esmena que va provocar la intercalació de la frase “Todo español tiene obligación de saberlo y derecho de usarlo”, i de l'addició de la clàusula

2.4 Estatut de Catalunya (9 de setembre de 1932)

La regulació constitucional del plurilingüisme va deixar profundament insatisfeta la classe política catalana. Tot i així, molts catalans encara pensaven que tant la lletra com l'esperit de l'Estatut de Núria podrien salvar-se, ja que l'article 4 de la Constitució, amb les frases "sin perjuicio de los derechos que las leyes del Estado reconozcan a las lenguas de las provincias o regiones" i "Salvo lo que se disponga en leyes especiales", deixava portes obertes a la instauració del règim de monolingüisme territorial a Catalunya. Els fets, però, no van resultar com esperaven. El 6 de maig va començar al Congrés espanyol la discussió del projecte d'estatut d'autonomia per a Catalunya, que aviat va confirmar que les pretensions dels catalans havien de ser retallades. La discussió de l'article corresponent a ensenyament, per exemple, va provocar un gran debat i una riuada d'insults i desqualificacions provinents de l'opinió pública espanyola.⁴⁴

El 9 de setembre de 1932, finalment, es va aprovar l'Estatut de Catalunya. Els articles que afectaven la regulació de les llengües són els següents:

Article 2. L'idioma català és, el mateix que el castellà, llengua oficial a Catalunya.

Per a les relacions oficials de Catalunya amb la resta d'Espanya, així com per a la comunicació entre les Autoritats de l'Estat i les de Catalunya, la llengua oficial serà el castellà.

Qualsevol disposició o resolució oficial dictada dintre de Catalunya, haurà d'ésser publicada en ambdós idiomes. La notificació es farà també en aquesta forma si així ho sol·licita la part interessada.

Dintre del territori català, els ciutadans, sigui la que sigui llur llengua materna, tindran dret a elegir l'idioma oficial que prefereixin en llurs relacions amb els Tribunals, Autoritats i funcionaris de totes classes, tant de la Generalitat com de la República.

Qualsevol escrit o document que es presenti davant dels Tribunals de Justícia, redactat en llengua catalana, haurà d'anar acompanyat de la corresponent traducció castellana,

"a nadie se le podrá exigir el conocimiento ni el uso de ninguna lengua regional" (vegeu Rossell, *Generalitat*, 39-40).

44. Per als debats parlamentaris a propòsit de les disposicions de l'Estatut en matèria de llengua, vegeu Roig, *Estatut*, 129-145; Ferrer, *Persecució política*, 155-174; Tornafoch, "Debates"; Pla, "Ordenació de la qüestió lingüística", 197-199; Ginebra, *Llengua i política*, 312-324, i González Vilalta, *Diputats*, 220-224.

si així ho sol·licita alguna de les parts. Els documents públics autoritzats pels fedataris a Catalunya, podran ésser redactats indistintament en castellà o en català, i obligadament en una o altra llengua, a petició de la part interessada. En tots els casos, els respectius fedataris públics expediran en castellà les còpies que hauran de tenir efecte fora del territori català.

Article 7. Si la Generalitat ho proposa, el Govern de la República podrà atorgar a la Universitat de Barcelona un règim d'autonomia; en aquest cas s'organitzarà com a Universitat única, regida per un Patronat que ofereixi a les llengües i a les cultures castellana i catalana les garanties recíproques de convivència amb igualtat de drets per a professors i alumnes.

Article 11. Els Notaris seran designats per la Generalitat mitjançant oposició o concurs, que convocarà ella mateixa de conformitat amb les lleis de l'Estat. Quan a tenor d'aquestes hagin d'ésser proveïdes les Notaries vacants, per concurs o per oposició entre els Notaris, seran admesos tots amb igualtat de drets, tant si exerceixen en territori de Catalunya com en el de la resta d'Espanya.

En tots els concursos que convoqui la Generalitat, seran condicions preferents el coneixement de la Llengua i del Dret catalans, sense que en cap cas es pugui establir l'excepció de naturalesa o veïnatge. Els Fiscals i Registradors designats per a Catalunya, hauran de conèixer la Llengua i el Dret catalans.

L'article 2 és important perquè, per primera vegada en la història de l'Espanya contemporània, s'instituí legalment i formalment el català com a llengua oficial de Catalunya (passem per alt l'error gramatical de la primera frase). Amb tot, si el comparem amb la base 4 de les Bases de Manresa, veiem que les aspiracions del catalanisme sorgit a partir de finals del segle XIX relatives al reconeixement i protecció de la llengua catalana havien obtingut, quaranta anys després, una concreció molt restrictiva. Així, de la idea del català com a única llengua oficial es passava a una situació de cooficialitat amb el castellà, i de la idea del català com a única llengua de relació amb el Govern central es passava a una situació en la qual l'única llengua possible era el castellà. També en comparació amb el corresponent de l'Estatut de Núria aquest article era més restrictiu, ja que a Núria es declarava que el català era la llengua oficial, sense referències al castellà (com hem dit, la cooficialitat en l'Estatut del 1932 era una exigència inevitable que es derivava de l'article 4 de la Constitució, per molt que alguns diputats catalans havien intentat argumentar que això no tenia per què ser entès així).

La característica principal del tractament de les llengües en aquest estatut (articles 2 i 7) era la consagració del bilingüisme oficial. Prevalia el principi de personalitat per damunt del principi de territorialitat, contra el que els diputats catalans i l'opinió pública catalana havien sostingut: que només l'oficialitat única del català a Catalunya garantia prou la protecció dels drets lingüístics dels catalans. Com hem dit, la principal preocupació era que els catalans no podrien exercir el dret a usar la seva llengua si els representants de l'aparell polític i administratiu de la República a Catalunya —exèrcit, policia, correus i telègrafs, instrucció, aparell judicial, serveis de transports, etc.— no tenien l'obligació de conèixer el català (no hi havia llavors, en canvi, cap preocupació relativa a la possibilitat que els habitants de Catalunya triessin ells mateixos el castellà, en part perquè la població immigrant castellanoparlant era reduïda i en part perquè era una població que s'assimilava molt ràpidament des del punt de vista lingüístic). Val a dir que, en aquesta línia, l'article 11 sí que representava un progrés notable, ja que no sols determinava que els notaris serien designats per la Generalitat sinó que establia com a condició de preferència per a aquesta designació el coneixement de la llengua i el dret catalans, coneixement que també s'exigia a fiscals i registradors.⁴⁵

Finalment, pel que fa a ensenyament, l'Estatut no contenia cap disposició que afegís res d'específicament lingüístic al que establia l'article 50 de la Constitució. L'article 7 (que no he transcrit en aquesta part) es limitava a assenyalar que la Generalitat de Catalunya podria —amb els recursos de la Hisenda de la Generalitat, dotada per l'Estatut— crear i sostenir els centres d'ensenyament en tots els graus i ordres que cregués oportuns, sempre subjectant-se al que disposava l'article 50 de la Constitució. També tractava de la Universitat, i es limitava a garantir la igualtat de drets de professors i alumnes en relació amb el català i el castellà.

45. Pla, "Ordenació de la qüestió lingüística", 204-205, destaca que en aquest punt l'Estatut de 1932 és més generós que el marc jurídic actual. Aprofitem per fer notar que diversos estudiosos (i també reculls documentals), per error, es refereixen a aquest article indicant que es tracta de l'article 12 de l'Estatut. És l'article 11. Vegeu *Butlletí de la Generalitat de Catalunya*, any ii, n. 19 (15 octubre 1932), 492.

2.5 Estatut interior de Catalunya (25 de maig de 1933)

Després de l'aprovació de l'Estatut de Catalunya encara quedava per elaborar l'últim instrument legal que completaria el marc jurídic en el qual s'havia de desenvolupar el règim de protecció de la llengua catalana: l'Estatut interior. Es va anomenar així la llei aprovada pel Parlament de Catalunya el 25 de maig de 1933, que regulava el funcionament institucional de la Generalitat i les línies bàsiques de desenvolupament de l'autonomia catalana. Alguns la van assimilar llavors —sabent de tota manera que era una assimilació plena de limitacions, però conscients alhora del seu alt valor simbòlic— a la Constitució de Catalunya.⁴⁶

L'Estatut interior contenia dos articles que tractaven qüestions de llengua, que són els següents:

Article 3. La llengua pròpia de Catalunya és la catalana.

Article 11. L'ensenyament primari serà obligatori, gratuït i català per la llengua i pel seu esperit.

Amb aquests dos articles es pretenia rectificar parcialment l'estatus del català en relació amb la manera com havia quedat regulat en la Constitució de 1931 i en l'Estatut de 1932. D'una banda, davant la impossibilitat d'instaurar el català com a única llengua oficial de Catalunya, amb l'article 3 es volia recuperar la idea de la primacia política i legal del català per la via de proclamar-lo llengua pròpia de Catalunya.⁴⁷ De l'altra, amb l'article 11 el legislador concretava un aspecte que havia quedat indeterminat a l'Estatut, que era el de l'idioma vehicular de l'ensenyament, i buscava atorgar a aquest ensenyament en català la condició de normal a Catalunya, per contraposició tàcita —però clara— a l'ús previsible del castellà en

46. Vegeu Pitarch, *Obra legislativa*, 19-22 i 58-65.

47. Vegeu Pla, "Ordenació de la qüestió lingüística", 207-208. El concepte de *llengua pròpia*, però, de caràcter més aviat polític i sociològic, tenia poca consistència a efectes jurídics, extrem que no va impedir que actués com a principi orientador en la política lingüística de la Generalitat. Després de la dictadura franquista, el concepte de llengua pròpia va ser incorporat —per les mateixes raons i amb el mateix propòsit que l'any 1933— a l'Estatut de 1979, però els problemes sobre els efectes jurídics d'aquest concepte, com se sap, no van desaparèixer. Vegeu Vernet i altres, *Dret lingüístic*, 103-107, i per a un estat de la qüestió actual sobre la matèria, Wurl, "Concepte jurídic".

els establiments docents que, d'acord amb l'article 50 de la Constitució, pogués implantar a Catalunya el Govern de la República.

Els diputats al Parlament de Catalunya van considerar que les disposicions relatives al català de l'Estatut interior constituïen un progrés notable. Una mostra d'aquesta percepció va ser la intervenció parlamentària de Rovira i Virgili el 23 de febrer, l'endemà de la lectura del dictamen de la comissió parlamentària encarregada del projecte. Després d'insistir que la qüestió de la llengua era una qüestió política cabdal —“Tots estem obligats a concedir a aquest problema la importància màxima, perquè si Catalunya és encara Catalunya i ha de continuar essent-ho [...] és perquè, a través dels segles i per damunt d'aquests drets, s'ha mantingut la llengua mil·lenària, gloriosa, dels catalans”, va afirmar—, Rovira proclamava amb solemnitat: “Entre els articles d'aquest Estatut [...] n'hi ha un que jo el voldria veure, no sols en el frontispici, en els llocs públics, sinó al cor dels catalans. És aquest l'article 3, que diu: ‘La llengua pròpia de Catalunya és la catalana’”.⁴⁸

Però, al marge de les paraules solemnes i de les esperances de gent com Rovira i Virgili, els resultats de l'aprovació de l'Estatut interior i de la instauració de tot el marc legal republicà en el qual es va inserir el reconeixement i protecció de la llengua catalana són difícils de valorar. A les dificultats ordinàries d'aplicar una política lingüística nova —cal trencar hàbits de submissió lingüística molt arrelats, cal elaborar manuals per als mestres, cal formar els funcionaris en l'ús administratiu de la llengua, etc.—, s'hi van afegir fets com els següents. El 1934, només un any després d'haver-se aprovat l'Estatut interior, el Govern de la República va suspendre l'autonomia catalana. El 1936 va esclatar la Guerra Civil. I el 1939 es va implantar la dictadura del general Franco, que va anul·lar totes les mesures legals de reconeixement i protecció de la llengua catalana instaurades des de 1931.

48. Ginebra, *Llengua i política*, 326-327.

2.6 Projectes al País Valencià i a les Illes Balears

El País Valencià, com se sap, no va arribar a dotar-se d'estatut d'autonomia en la Segona República, però durant el període republicà es van redactar fins a quatre projectes d'estatut. El primer va ser elaborat per l'Ajuntament de València, després de les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931. Aquest "Avantprojecte d'estatut de la Regió Valenciana" (signat l'11 de juliol) dedicava el títol II a la llengua. El títol contenia dos articles:⁴⁹

Article 2. Seran oficials de la Regió Valenciana les llengües valenciana i castellana, podent usar-se per tant indistintament.

En les relacions oficials amb les autoritats centrals i demés Regions, es deurà usar el castellà.

A aquelles poblacions de la Regió Valenciana que se'ls ha alterat el nom desvalencianitzant-lo, se les tornarà a anomenar com d'antic, amb ortografia nostra.

Article 3. Els funcionaris judicials que siguen destinats a les terres valencianes deuran conèixer la llengua valenciana.

Per a exercir els càrrecs de Registrador i Notari, com els demés públics en terres de parla valenciana, deuran els funcionaris, no sols entendre la llengua vernàcula, sinó que deuran poder expressar-se en ella.

Els dos articles estableixen, doncs, una regulació anàloga a la que establiria l'Estatut de Catalunya de 1932. Cal destacar, en qualsevol cas, que es vetava l'ús de la llengua pròpia per relacionar-se oficialment amb Catalunya, que s'incorporava un precepte de normalització toponímica, i que l'exigència de coneixement de la llengua del país als funcionaris tenia més abast i era més clara que la que establí l'Estatut de 1932 (que la circumscriu a fiscals i registradors) I, a més, ocupava en l'articulat del text una posició políticament més rellevant (títol II, article 3).

La regulació en matèria d'idiomes es completava amb els apartats A.2-A.5 de l'article 5 (títol IV, sobre facultats pròpies i exclusives del poder regional), dedicats a l'ensenyament:⁵⁰

49. Cucó, *Valencianisme*, 381; Aguiló, *Avantprojectes*, 61.

50. Aguiló, *Avantprojectes*, 62.

2. Serà obligatòria l'ensenyança de la llengua castellana en les escoles de primera ensenyança, si són terres de llengua vernàcula, i la valenciana si són terres de parla castellana.
3. En les poblacions on es parle la llengua valenciana es donarà en el nostre idioma l'ensenyança i sols quan es sàpia bé llegir i escriure en valencià es passarà a l'estudi del castellà.
4. En els Instituts, Normals, Escoles de Comerç, etc. hi haurà càtedres obligatòries de llengua, literatura, geografia i història valencianes.
5. La Universitat fruità de règim autonòmic, considerant-se el fogar de la cultura i esperit pairals. Existirà llibertat lingüística per a les funcions d'alta cultura i investigació científica.

En relació amb aquesta matèria, convé subratllar que, en contrast amb el textos estatuaris catalans de 1931 i 1932, aquest avantprojecte era més explícit quan tractava de la llengua de l'ensenyament. I que, en aquest punt, instituïa el principi de territorialitat: castellà en la zona històricament castellanoparlant i valencià en la resta del país (amb docència de l'altra llengua en cada una de les àrees).

La segona proposta, el "Proyecto de bases para el estatuto del País Valenciano", redactat quan ja s'havia iniciat la Guerra Civil, va ser obra de l'organització sindical anarquista CNT. Va ser enllestit el 23 de desembre de 1936. La base 1b del projecte establia que el valencià seria "con el castellano, lengua oficial del País Valenciano", que les disposicions oficials havien de redactar-se en tots dos idiomes, i que el castellà seria la llengua de relació amb l'Estat i amb les altres regions autònomes.⁵¹ Alhora, conferia als òrgans representatius l'encàrrec de delimitar les zones valencianoparlant i castellanoparlant (aquesta quedaria exclosa de l'obligatorietat de l'ús oficial del valencià). Finalment, reconeixia als ciutadans el dret de triar idioma per a les relacions amb l'Administració i, en l'àmbit judicial, el dret de les parts a demanar còpia en castellà de la documentació generada en valencià.⁵² Quant a l'ensenyament (inclòs a la base sisena, dedicada a la cultura), s'establia l'obligatorietat d'ensenyar el castellà en els graus

51. *Ibíd.*, 71.

52. *Ibíd.*

elemental, primari i secundari. En l'ensenyament superior la llengua de docència podia ser tant el castellà com el valencià (implícitament s'entén que en els altres graus havia de ser el valencià). En les ciutats o comarques amb un determinat nombre de castellanoparlants era obligatori crear centres de primària i secundària que impartissin la docència en castellà, si bé també s'hi havia d'ensenyar el valencià.⁵³

El tercer projecte, l'"Avantprojecte d'Estatut de la Regió Valenciana", aprovat al Segon Congrés del partit nacionalista Esquerra Valenciana el 20 de febrer de 1937, contenia disposicions en matèria de llengua en els articles tercer, sisè i desè. El plantejament regulador seguia la tònica de les propostes valencianes anteriors i, potser encara més, de l'Estatut català de 1932. Així, a l'article segon s'instituïa la doble oficialitat (en atenció a la minoria de pobles del país de parla castellana i a les relacions amb "els altres pobles d'Ibèria"), la doble redacció dels documents oficials, i l'oficialitat exclusiva del castellà per a les relacions amb l'Estat.⁵⁴ L'article sisè disposava que en els concursos de magistrats i jutges es donaria preferència al coneixement de la llengua pròpia i del dret foral, sense que en cap cas es pogués establir excepció per raó de naturalesa o veïnatge.⁵⁵ I l'article desè tractava dels criteris i normes per regular la cooficialitat: publicació i notificació de les resolucions oficials en totes dues llengües, dret d'elecció idiomàtica dels ciutadans en les relacions amb autoritats i funcionaris, admissió de documents en valencià i en castellà per les autoritats judicials i l'aparell notarial, obligació de traduir al castellà documents oficials que afectin la part castellana i de fora del País Valencià, organització de l'ús de les llengües en l'ensenyament d'acord amb l'article 50 de la Constitució i les normes de la pedagogia, exigència de coneixement de valencià als funcionaris en servei a l'àrea valencianoparlant (als funcionaris en actiu al moment d'aprovar-se l'estatut se'ls donava cinc anys de coll), i encàrrec a les diputacions provincials

53. *Ibíd.*, 74-75.

54. *Ibíd.*, 81.

55. *Ibíd.*, 83.

perquè determinessin en el seu territori les àrees que calia considerar de parla castellana.⁵⁶

Finalment, el quart projecte, el “Proyecto de Estatuto de Autonomía para el País Valenciano”, va ser elaborat pel partit Unió Republicana, i va ser publicat el 5 de març de 1937, només quinze dies després de l'anterior. La regulació lingüística que s'hi fixava apareix als article sisè i setè. A l'article sisè s'estableix la doble oficialitat lingüística, l'unilingüisme castellà per a les relacions amb el govern de la República i amb els altres territoris de l'Estat, el dret dels ciutadans a usar qualsevol de les dues llengües en les relacions amb el poder regional (i a rebre d'aquest les notificacions en l'idioma triat), i l'obligació dels fedataris públics de fer una versió castellana dels documents amb efectes fora de la regió (o de l'àrea valencianoparlant de la regió). En l'àmbit municipal (i de la relació entre el municipi i el poder regional) es disposa que prevaldrà l'idioma parlat al municipi. A l'article setè es determina que la llengua de la docència s'acordarà al costum de cada comarca, i que en les escoles primàries de les comarques de parla valenciana serà obligatori fer servir tots dos idiomes.⁵⁷

Les referències que contenen tots aquests textos a la qüestió idiomàtica fan evident la preocupació dels valencians per obtenir un marc legislatiu de protecció dels seus drets lingüístics. Però, com s'ha dit, cap d'aquests projectes no va completar els tràmits legals necessaris per arribar a tenir validesa jurídica. Els valencians, durant el període republicà, no van aconseguir que es materialitzessin mesures específiques de reconeixement i protecció de la seva llengua, fora de les disposicions vagues i restrictives que recollia la Constitució de 1931.

Pel que fa a les Illes Balears, la situació, durant la Segona República, va ser igualment nul·la en relació amb l'obtenció de reconeixement jurídic per a la pròpia llengua. Es va elaborar un avantprojecte d'estatut, promogut per l'Associació per la Cultura de Mallorca i debatut i aprovat durant els dies 20-23 de juliol de 1931 en una assemblea convocada pel president

56. *Ibíd.*, 85-86.

57. *Ibíd.*, 97.

de la Diputació al Teatre Principal de Palma.⁵⁸ El text final del projecte aprovat (en aquest punt sense modificacions en relació amb l'avantprojecte presentat) preveia (títol I, article 2) la cooficialitat del català i el castellà i l'exigència de coneixement del català a tots els funcionaris (exigència de més abast, doncs, que la que s'establia als estatuts valencians i a l'Estatut de 1932):

Art. 2. Les llengües oficials del territori són indistintament la materna del dit territori i l'espanyola.

El coneixement de la primera serà absolutament necessari als funcionaris, de qualsevol ordre i categoria, que prestin servei en el territori de la regió.⁵⁹

El projecte no va anar més enllà, per problemes de naturalesa diversa (entre altres, perquè des de Menorca no s'hi va donar suport), i, per tant, el català de les Illes Balears tampoc no va arribar a adquirir protecció legal específica.

3. Conclusions

Els antecedents en el procés de reconeixement i protecció de la llengua catalana —és a dir, les mesures positives anteriors a l'ordenament vigent, que és el que s'origina en la Constitució espanyola de 1978— tenen certament un recorregut molt curt. La concreció en actes normatius és tardana i restrictiva. El 1892 les Bases de Manresa ja demanaven que el català fos l'única llengua oficial a Catalunya i l'única llengua per a les relacions amb el Govern de l'Estat, i quaranta anys després, en el moment històric de màxima sensibilitat de la classe dirigent espanyola davant els idiomes que anomenaven “regionales”, tot el que es va obtenir va ser l'oficialització del bilingüisme i la cooficialitat asimètrica, sense dret a usar el català com a llengua de relacions estatals. Però si el nostre punt de referència no fos la demanda explícita de reconeixement —el 1892— sinó la realitat lingüística històrica del país (és a dir, el fet que el català era la llengua dels habitants

58. Simó, “Notes per a una història”, 16-27.

59. Text reproduït de González Casanova, *Federalisme i autonomia*, 829, i de Simó, “Notes per a una història”, 51.

de Catalunya des de feia més de mil anys), la valoració que caldria fer de tot plegat encara és més negativa.

En l'ordenament jurídic de la Segona República espanyola —de fet l'únic precedent en la protecció dels drets lingüístics dels catalans, si exceptuem actes normatius menors com els acords presos per diputacions i ajuntaments en la segona dècada del segle xx, i si exceptuem la protecció *de facto* exercida per la Mancomunitat de Catalunya— va pesar més la protecció dels drets dels ciutadans de llengua castellana (la preocupació que cap norma no els obligués a aprendre un idioma “regional”) que la protecció dels drets dels catalans en el seu propi país.

Com s'ha dit, l'explicació cal anar a buscar-la en els plantejaments polítics que fonamenten l'orientació dels ordenaments legals. La col·lisió entre el plantejament del nacionalisme il·lustrat espanyol i el plantejament del nacionalisme cultural català ha estat clarament favorable al primer. Els altres plantejaments que haurien pogut influir en el debat sobre la regulació del plurilingüisme a Espanya —com ara el plantejament factualista— no han tingut històricament cap força.

En els darrers anys —a Catalunya i fora d'Espanya— s'han fet aportacions teòriques diverses (com ara el plantejament ecologista o el del liberalisme multicultural) que pretenen superar el conflicte entre els dos nacionalismes esmentats a l'hora de regular el plurilingüisme i de garantir els drets lingüístics dels ciutadans. Són plantejaments que també presenten problemes, i en qualsevol cas haurien de ser tema d'una altra exposició.

Bibliografia citada

- Aguiló i Llúcia, L. (ed.). *Els avantprojectes d'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana*. València: Corts Valencianes, 1992.
- Albesa, C. “La llengua catalana en l'àmbit excursionista (1876-1891)”. *Muntanya* cxi, 91, 749 (febrer 1987): 323-327.
- Àngel, J. M., F. Ferrando, A. Pons, A., i J. Serna. *El fracàs de la Mancomunitat al País Valencià. 1906-1931*. València: Diputació Provincial de València, 1985.

- Arbós, X. *La idea de nació en el primer constitucionalisme espanyol*. Barcelona: Curial, 1986.
- Balcells, A. *El projecte d'autonomia de la Mancomunitat de Catalunya del 1919 i el seu context històric*. Barcelona: Parlament de Catalunya, 2010.
- Balcells, A., E. Pujol, i J. Sabater. *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans / Edicions Proa, 1996.
- Balibar, R., D. Laporte. *Le Français national: Politique et pratiques de la langue nationale sous la Révolution française*. Paris: Hachette, 1974. Traducció espanyola: *Burguesía y lengua nacional*. Barcelona: Avance, 1974.
- Carod-Rovira, J.-L. *Marcel·lí Domingo (Tarragona 1884 - Tolosa 1939). De l'escola a la República*. Tarragona: Edicions El Mèdol, 1989.
- Caussat, P., D. Adamski, i M. Crépon. *La langue source de la nation. Messianismes séculiers en Europe centrale et orientale (du XVIIIe au XXe siècle)*. Lieja: Pierre Mardaga, 1996.
- Certeau, M. de, D. Julia, i J. Revel. *Une politique de la langue. La Révolution française et les patois: l'enquête de Grégoire*. Paris: Gallimard, 1975.
- Cucó, A. *El valencianisme polític. 1874-1936*. Barcelona: Lavínia, 1971.
- Escribano, D. "La introducció del concepte de *llengua oficial* en el llenguatge polític espanyol (1881-1928)". *Treballs de Sociolingüística Catalana*, n. 24 (2014): 345-371.
- Fabeiro Hidalgo, P. "Estat, nació i llengua a França". *Revista de Llengua i Dret*, n. 42 (desembre 2004): 203-228.
- Ferrer i Gironès, F. *La persecució política de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62, 1985.
- Fonollosa, M. C., P. Matas, D. Pérez, X. Ribas, R. Vila i L. Virós. "Castellanització i decadència de la llengua a la comarca de Bages. Un estudi dels protocols notariais (1790-1820)". *Revista de Llengua i Dret*, n. 7 (juny 1986): 185-207.
- Gimeno Ugalde, E. "La evolución del régimen lingüístico del catalán en los Estatutos d'Autonomia catalanes". A: M. Doppelbauer, i P. Cichon

- (eds.). *La España multilingüe. Lenguas y políticas lingüísticas de España*. Viena: Praesens Verlag, 2008, 168-197.
- Ginebra, J. *Llengua i política en el pensament d'Antoni Rovira i Virgili*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.
- . “La lengua catalana en el siglo XVIII. ¿Una lengua doméstica?”. *Dieciocho. Hispanic Enlightenment*, n. 35, 1 (primavera 2012): 105-116.
- . “La llengua catalana després de 1714. ¿Un idioma en decadència?”. *Lo Floc* xxxiii, n. 202 (octubre-desembre 2012): 14-17.
- González Casanova, J. A. *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1838)*. Barcelona: Curial, 1974.
- (ed.). *Memorial de greuges de 1760. Projecte de Constitució de l'estat català de 1883. Memorial de greuges de 1885. Missatge a la reina regent de 1888. Bases de Manresa de 1892*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 1990.
- González Vilalta, A. *Els diputats catalans a les Corts Constituents republicanes (1931-1933). Nacionalisme, possibilisme i reforma social*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.
- Grau, J. *La Lliga Regionalista i la llengua catalana (1901-1924)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.
- Juliá, S. *La Constitución de 1931*. Madrid: lustel, 2009.
- Mercader Ribà, J. “L'oficialitat del català sota la dominació napoleònica”. *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, n. 2 (1953 [1955]): 7-22.
- Moreu-Rey, E. *El “memorial de greuges” de 1760*. Barcelona: Col·lecció d'Aportació Catalana, 1968.
- Núñez Seixas, X. M. *Internacionalitzant el nacionalisme. El catalanisme polític i la qüestió de les minories nacionals a Europa (1914-1936)*. Catarroja / València: Editorial Afers / Universitat de València, 2010.
- Pitarch, I. E. (ed.). *Parlament de Catalunya. L'obra legislativa 1932-1939*. Barcelona: Publicacions del Parlament de Catalunya, 1981.
- Pla Boix, A. M. “L'ordenació de la qüestió lingüística a Catalunya de 1892 a 1936: el procés de reconeixement de l'estatut d'oficialitat del català”. *Revista de Llengua i Dret*, n. 43 (2005): 179-208.

- Polanco Roig, L. B. "La situació del català com a llengua de l'Administració al País Valencià". A: C. Duarte, i R. Alamany (eds.). *Actes del Col·loqui sobre Llengua i Administració. Barcelona, octubre de 1983*. Barcelona: Escola d'Administració Pública de la Generalitat de Catalunya, 1984: 129-171.
- Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona. Octubre de 1906*. Barcelona: Estampa d'En Joaquim Horta, 1908.
- Puig, L. M. de. *Tomàs Puig: catalanisme i afrancesament*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1985.
- "Reglamento general para el cumplimiento de la ley de 28 de mayo de 1862 sobre la constitución del notariado". *Gaceta del Notariado Español*, xii, 1 (4 gener 1863): 4-16.
- Roig i Rosich, J. M. *L'Estatut de Catalunya a les Corts Constituents*. Barcelona: Curial, 1978.
- . *La Dictadura de Primo de Rivera. Un assaig de repressió cultural*. Pròleg de J. Benet. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.
- Rossell, M. (ed.). *La Generalitat de Catalunya II. la política cultural. El bilingüisme. L'ensenyament. El patrimoni. La cultura popular*. Barcelona: Undarius, 1977.
- Simó, G. "Notes per a una història del projecte d'Estatut d'Autonomia de les Illes de 1931". *Randa*, n. 3 (1976): 5-70.
- Tornafoch, X. "Los debates del Estatuto de Autonomía de Cataluña en las Cortes republicanas (mayo-agosto de 1932). El idioma catalán y el sistema escolar". *HAOL* 4 (primavera 2004): 35-42.
- Torrent Cufí, F. "La legislació lingüística notarial a Catalunya". A: *Jornades d'estudi sobre la fe pública notarial i la institució registral als països plurilingües. Barcelona, 7 i 8 de maig de 1999*. Barcelona: Col·legi de Notaris de Catalunya / Deganat Autonòmic dels Registradors de la Propietat i Mercantils de Catalunya / Generalitat de Catalunya, 2000, 135-148.
- Vallverdú, F. "L'estatut jurídic de la llengua catalana (1892-1936)". Dins el seu *La normalització lingüística a Catalunya*. Barcelona: Laia, 1979: 27-32.

- Vernet, J. (coord.), E. Pons, A. Pou, J. R. Solé, i A. M. Pla. *Dret lingüístic*. Tarragona / Valls: Universitat Rovira i Virgili / Cossetània Edicions, 2003.
- Wurl, U. "El concepte jurídic de la llengua pròpia". *Revista de Llengua i Dret*, n. 56 (desembre 2011): 37-64.